

ПРО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ (XVII - XVIII СТ.)

Галина АНТОНЮК (Львів, Україна)

У статті розглядаються питання, пов'язані з використанням старих і нових європейських мов у першому вищому навчальному закладі України – Києво-Могилянській академії. Широке впровадження в освітню і наукову практику іноземних мов було зумовлене особливостями соціально-історичного періоду, а також необхідністю засвоєння на національному ґрунті досягнень передової західноєвропейської науки. Вивчення мовної концепції Академії є актуальним на сучасному етапі входження України у європейський і світовий простір.

In the article questions combined with the use of the old and new European languages in the first higher educational establishment of Ukraine the Kiev Mohylanska academy are examined. Wide introduction in educational and scientific practice of foreign languages was introduced by period of social and historical features and also by necessity of acquiring based on national soil of achievements of west European science. A study of linguistic conception of academy is actual on the modern stage of Ukraine including in European and world space.

З виходом України на європейський і світовий простір в системі освіти нашої держави все більшої ваги набуває вивчення іноземних мов. Метою вивчення іноземних мов на сучасному етапі є підготувати молоде покоління до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного простору. Якщо в історичному розрізі прослідкувати становлення держави Україна, то стає очевидним, що простір в якому відбувалося становлення нашої держави ніколи не був однорідним, а, отже, передбачав наявність і взаємодію багатьох мов. Цей предмет має глибокі історичні коріння, сягає XI ст. – періоду організації школи князем Володимиром Великим у Київській Русі [9, 134-135;]. Особливо великого значення набуло вивчення іноземних мов в епоху XVII – XVIII ст., що пояснюється соціально-економічними особливостями окресленого періоду, який одержав назву “першого українського Відродження”. У цей час посилюються зв'язки України з зовнішнім світом, зростає інтерес до наукового знання, відбувається інтенсивне запозичення, засвоєння і переробка на національному ґрунті досягнень європейського Відродження.

Завданням пропонованого дослідження є прослідкувати, як саме, якими засобами і методами відбувалось засвоєння західноєвропейських наукових досягнень в українському просторі; показати роль освітнього закладу – Києво-Могилянської академії в рецепції західноєвропейської науково-освітньої думки; дослідити мовну концепцію цього навчального закладу; значення вивчення старих і нових європейських мов.

Києво-Могилянська академія з часу свого заснування довгий час була єдиним вищим навчальним закладом Східної Європи, який задовольняв освітні, наукові й громадські потреби України (1632 – 1819) [5; 66 – 67].

Подібно до західноєвропейських вищих навчальних закладів Київська академія мала чітку структуру поділу на окремі школи (класи) з певним обсягом предметів, що в них викладались, і певною системою управління. Повний курс навчання в Академії тривав 12 років, іспити проводилися тричі на рік. Структура навчального процесу (по вертикалі) традиційно передбачала вісім класів. Систему класів запровадив Інокентій Гізель, вихованець Київської колегії. Він удосконалював знання в Заморській академії та Кембріджському університеті; у 1643 – 1655 рр. – ректор колегії, професор, викладав курси філософії, логіки, психології.

Класи поділялися на дві конгрегації: нижчу і вищу. Нижча конгрегація об'єднувала шість класів:

1 клас – фари (аналогії); навички читання і письма слов'янською, грецькою, латинською мовами;

2 клас – інфіми; попередніх відомостей;

3-4 класи – граматики і синтаксими; граматичні правила і практичні вправи з слов'янської, латинської мов; катехізис, арифметика, музика, нотний і хоровий спів, гра на музичних інструментах, навички сценічної майстерності;

5 клас – поезії (пійтики); теоретичні знання і практика складання віршів;

6 клас – риторика; теорія красномовства, знайомство з промовами знаменитих ораторів, складання промов і міркувань на різні теми, уміння їх виголошувати.

Вища конгрегація об'єднувала два класи:

7 клас – філософії; викладання здійснювалося за Арістотелем і вміщувало три частини: логіку, фізику і метафізику; вивчалися геометрія, астрономія, історія релігії і церкви;

8 клас – богослов'я (навчання тривало три роки) [8; 56].

Викладання у Києво-Могилянській академії здійснювалося латинською, грецькою, польською, слов'янською (церковнослов'янською, слов'яноруською), тогочасною українською (книжною) літературною мовами; вивчалися у різних формах латинська, грецька, слов'янська, польська, українська літературні мови того часу, пізніше – німецька, французька. З початку XVIII ст. активно вивчається російська мова [1; 62]. Традиції методики навчання мовам, що посідали належне місце в Києво-Могилянській академії, сформувалися ще в братських школах. Однак варто підкреслити, що вага латинської мови в Академії була набагато більшою, що було зумовлено особливостями суспільно-історичного етапу.

Латинська мова давала змогу долучитися до джерел західноєвропейської науки і культури. У XV – XVIII ст. знання латині розглядалось передумовою здобуття вищої освіти, ознакою освіченості людини. У той період латина функціонувала як мова законодавства, управління, науки. Знання латинської мови давало можливість брати участь в державній діяльності. У Київській академії латину вивчали за популярною в Європі граматику Еммануїла Альвара "Institutiones linguae latinae", а з 1763 р. – за піарською граматику, надрукованою у Варшаві. Студенти заучували напам'ять латинські тексти, робили усні й письмові переклади, вправи. Говорити латинською мовою необхідно було скрізь – у побуті, в колегії, у спілкуванні з товаришами. Це правило було записане в пункті 7 академічної інструкції «Leges academiae docentibus et studentibus observandae» (1734) [8, 58; 9, 142-144]. Як наслідок студенти добре знали латинь, читали, вільно говорили, перекладали, складали ораторські промови, листи. Випускників запрошували перекладачами у державні та військові установи України і Росії.

Значна увага в Академії приділялася *грецькій мові*. Її знання давало доступ до однієї з найбільш багатих скарбниць світової культури. Крім того, вона мала практичне значення при вивченні богословських джерел. Києво-Могилянська академія виховала таких відомих елліністів XVII – XVIII ст., як Єпіфаній Славинецький, Арсеній Сатановський, Симон Тодорський, Варлаам Лашевський та ін. [8, 60].

У Колегії, а пізніше в Академії викладалась і *польська мова*. Незважаючи на те, що нею вільно володіли майже всі студенти з України, вивчення її теорії і граматики було обов'язковим. Вивчення польської мови в Академії продовжувалось до кінця XVIII ст. Це було зумовлено польською літературною традицією в академічних курсах, а також давніми культурними зв'язками України з Польщею, в яких провідну роль відігравала Києво-Могилянська академія. Чимало українських письменників писали свої твори польською мовою, що сприяло розповсюдженню їх за межами України. Такі письменники як П.Могила, Л.Баранович, С.Полоцький, І.Галятовський, Д.Туптало, І.Гізель, С.Яворський, Ф.Прокопович та ін. у своїх літературних і публіцистичних творах, промовах, листуванні поряд з українською мовою вживали й польську. Нею користувалися також при викладанні поезії й риторики, наводячи численні приклади з польської поезії та прози [8, 81-85; 2, 72-75].

Вивчення в Академії польської і латинської мов не дає підстав вважати її закладом латино-польського характеру. Велике значення мали слов'янська й українська мови. Більшість дослідників мовної ситуації в Україні прийшли до висновку, що XVII – XVIII ст. – це період розквіту слов'янської та руської (книжної української мов) [1, 57-60; 2, 25-30; 8, 61-63]. Українська літературна мова все більше відділялася від слов'янської. Нею писали наукові, художні і політичні твори, літописи, листи, судові акти, складали проповіді і повчання. Такі відомі діячі Київської академії як К.Сакович, П.Могила, Л.Баранович, І.Галятовський, А.Радивиловський писали свої твори українською мовою [8, 61]. Про дальший розвиток української мови свідчить поява «Лексикона словеноросского» П.Беринди (1627) й особливо «Граматики словенской» Івана Ужєвича. Остання була складена 1643 р. латинською мовою українцем, студентом Сорбоннського університету І.Ужєвичем. Це була «фактично перша грамика власне української літературної мови XVI – XVII ст.» [8, 63].

Хоча вона й не була надрукована, сама поява її свідчить про те, що українська літературна мова на той час відігравала значну роль і що існувала практична потреба в науковому посібнику для вивчення її у навчальних закладах. Було зрозумілим також прагнення вчених людей України піднести престиж української літературної мови, «ознайомити з нею європейський світ». Важливе місце належало українській мові і серед предметів, що викладалися в Києво-Могилянській академії. Значну роль в її утвердженні відіграло те, що більшість професорів і студентів були українцями, а мовою їх спілкування – жива розмовна українська мова. Під її впливом відбувалося «онародження» української книжної мови, «угрунтування її на основі народно-розмовної мови». [8, 60-63]. Поступово формувалася нова українська літературна мова. З часом, незважаючи на заходи російського царизму, спрямовані на придушення культури українського народу, в тому числі й відомий указ Петра I 1720 р. про заборону друку українською мовою, вчені Києво-Могилянської академії продовжували вдосконалювати українську літературну мову. Про це свідчить наукова й літературна спадщина письменників Академії XVIII ст. М.Довгалевського, Г.Кониського, М.Козачинського, Г.Сковороди та ін. Як зазначає ак. І.К.Білодід: «...викладання в Києво-Могилянській академії... різних дисциплін церковнослов'янською мовою, вивчення її як однієї з основних наук, а також друкування книг цією мовою, вивчення в різних формах української мови підносило значення академії, її авторитет, силу і вплив. Це була наукова й ідеологічна перемога всього слов'янського просвітництва, тому що до мов ученості, які досі панували – грецької, латинської, старослов'янської, а в східному світі ще арабської, – додавалася й мова церковнослов'янська – слов'янорусська – як виразник культури і як мова науки східнослов'янських, південнослов'янських і всіх інших народів, що нею послуговувалися» [1, 67-68]. Таким чином, Києво-Могилянська академія внесла вагомий вклад у формування національної української літературної мови, яка на повну силу зазвучала у творах І.Котляревського і Т.Шевченка.

На початку XVIII ст. у зв'язку з посиленням інтересу до європейської наукової й суспільно-політичної думки в Україні зростає зацікавленість у вивченні **нових європейських мов**. Відповідно до вимог часу, Київська академія за ініціативою проректора Рафаїла Заборовського з 1738 р. вводить до навчального курсу **німецьку мову**. З 1753 р. вводиться **французька мова**. В цей же час студенти Академії починають вивчати **старослов'янську мову**, що пояснювалось необхідністю дослідження християнських першоджерел з метою дальшого вдосконалення богословського курсу [8, 81].

Програму викладання іноземних мов в Академії розробив її вихованець, видатний вчений-лінгвіст Симон Тодорський. Іноземні мови вивчалися в Академії студентами трьох останніх класів. Курс навчання тривав два-три роки. Для кращого їх засвоєння був створений спеціальний, так званий практичний клас, де студенти навчалися лише правильній вимові. Призначаючи вчителів у класи іноземних мов, Академія зобов'язувала їх до правильної вимови. Французька і німецька мови користувалися великою популярністю серед студентів. Випускників, які володіли цими мовами, запрошували на роботу Академії наук Петербурга, в посольства, до Колегії іноземних справ, Малоросійської Колегії, а також викладачами у навчальні заклади. Боячись поширення ідей французької революції, синод у 1794 р. наказав негласно закрити французький клас у Київській академії. Однак 1798 р. французький клас був відкритий знову [8, 81-84].

З 1751/52 навчального року в Академії вводиться **російська мова**, російська поезія й риторика. Започаткував викладання російської мови ректор Самуїл Миславський. Посібники для викладання російської мови й поезії були запозичені в Росії. Це «Российская граматика» й «Риторика» М.Ломоносова та «Поэзия и пиитические правила» Аполлона Байбакова [8,84].

Іноземні мови в Києво-Могилянській академії використовувалися як мови викладання і вивчалися як окремі навчальні дисципліни. Знання мов було необхідним для полеміста, вченого, просвітителя, для дипломатичних, військових, адміністративних установ. Володіння іноземними мовами (латинською) давало можливість для студентів і викладачів удосконалювати свої знання в європейських університетах, а для викладачів - викладати в інших університетах наукові курси. Києво-Печерська друкарня, яка була

органічно пов'язана з діяльністю академії, друкувала праці іноземними мовами – польською, грецькою, латинською.

В Академії впроваджувались різноманітні активні методи організації самостійної роботи студентів: виконувались творчі роботи на певну тему; складались анотації на праці видатних філософів, промови ораторів та ін.; виконувались письмові реферати двох типів: *екзерції* – безпосередньо у класі (здавалися на перевірку); *окупації* – студенти писали вдома, розкриваючи зміст першоджерела з власним резюме. З метою кращого засвоєння філософських і богословських курсів проводились колоквиуми і диспути (тижневі, щомісячні, підсумкові). Існувала започаткована Петром Могилою традиція щорічних публічних виступів. Це була своєрідна і особливо активна форма перевірки знань студентів. На диспути запрошувалися вчені із Західної Європи, Балкан, Росії, Близького Сходу та інших країн.

Особливо плідна діяльність Академії виявилася у галузі розвитку вітчизняної науки. В умовах полонізації та русифікації (1720 р. заборонено книгодрукування, 1753 р. – викладання українською мовою) набули актуальності дослідження з історії, філософії, мовознавства. В Академії сформувався відомий центр філософської думки (Й.Кононович-Горбацький, І.Гізель, Й.Кроковський, М.Козачинський, Г.Кониський, Ф.Прокопович, Г.Сковорода). Вчені виходили з синтезу вітчизняної культурної традиції і творчого переосмислення досягнень західноєвропейської філософської думки.

В Академії складалася поетична і літературна школа (К.Сакович, Л.Баранович, Д.Туптало, Ф.Прокопович, М.Довгалецький), розроблялася теорія українського поетичного мистецтва (Ф.Прокопович, М.Довгалецький, Г.Кониський). За латинську мову, якою писав Ф.Прокопович свої філософські твори, його називали «сучасним Горациєм». Але рідною мовою він писав літературні твори, суспільно-політичні трактати, промови. Спираючись на Арістотеля, Платона, Лукіана, Цицерона, Квінтіліана, Ф.Прокопович обґрунтував висновок, що красномовство важливий чинник розвитку національної історії, культури, самосвідомості народу. Найголовнішим призначенням красномовства він вважав утвердження блага Вітчизни. Звертаючись до українських юнаків, він закликав їх наполегливо опановувати красномовство як мистецтво почесне і корисне. На переконання Ф.Прокоповича, найвище благо настає тоді, коли ми набуваємо знання (іноземних мов, культурних традицій тощо).

Мовознавча концепція Києво-Могилянської академії передбачала, з одного боку, піднесення престижу церковнослов'янської (слов'янської, слов'янорусської, славенської), рідної української мови (за тодішньою термінологією – «руської», «малоруської», та ін.), з другого – багатомовність, що полягала у викладанні навчальних курсів кількома мовами, у вивченні ряду нових мов. Широка лінгвістична і філософська підготовка, яку вихованці Академії одержували в цьому закладі, давала себе знати у їх подальшій діяльності. Києво-Могилянська академія підтримувала наукові й навчальні зв'язки з низкою академій і університетів європейських країн, приймала студентів і вчених.

Таким чином, викладений матеріал дозволяє зробити **наступні висновки:**

1. Своєю науковою і викладацькою діяльністю, своїм авторитетом Києво-Могилянська академія багато в чому визначила основні напрями мовного розвитку, мовної наукової, навчальної і суспільної практики, чим сприяла упорядкуванню складної мовної ситуації в окреслений період.

2. В історичному розвитку вітчизняної освіти, науки, культури у формуванні і вдосконаленні української літературної мови та інших слов'янських мов, у взаємозв'язках з мовами інших народів мовна політика цього навчального закладу в окреслений період дозволяє говорити про його прогресивну орієнтацію, про відповідність змісту і форм освіти вимогам часу.

3. Багатомовність Києво-Могилянської академії, широке впровадження у навчальний і освітній процес старих і нових мов була зумовлена особливостями суспільного розвитку, з потребами засвоїти і переробити на національному ґрунті наукові знання з різних галузей. Без знання мов цей процес був би неможливим.

4. Вивчення наукової спадщини діячів Академії, дослідження її мовної концепції є актуальним на сучасному етапі, коли Україна заявила про «європейський вектор» у своєму поступі, про намір долучитися до угод Болонської конвенції. Врахування попереднього історичного досвіду у цьому процесі є безперечним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білодід І.К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов. К.: Наук. думка. 1979. – 199 с.
2. Возняк М. Історія української літератури. Т. 1. Львів 1910.
3. Грамматика словенска, зложена й написана трудом Іоанна Ужевича слов'янина. К. 1970.
4. Ничик В. М. Из истории отечественной философии конца XVII начала XVIII в. К. Наук. думка. 1978. – 298 С.
5. Титов Хв. Стара вища освіта в Київській Україні XVI – на поч.. XIX ст. К. 1924. С. 66 – 67.
6. Петров Н.И. Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков. К. 1911.
7. Фарина С. Європейський гуманістичний ідеал та його вплив на розвиток педагогічної думки в Україні у XVIII ст. // Вища школа. N5. 2007.
8. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. К.: Вища школа. 1981. – 236 с.
9. Черепанова С. О. Полікультурні засади розвитку вищої освіти України // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти. Вип. 8. Зб. наук. праць. Львів. 2002. – С. 132 – 167.
10. Черепанова С. О., Скотний В.Г. Освіта // Українська культура: історія і сучасність. Львів. Світ. 1994. – С. 35-66.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Антонюк – кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики НУ «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: історія методики навчання іноземних мов.

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗДІБНОСТІ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ (відділення української філології та фольклористики)

Лілія БІЛАС (Київ, Україна)

У статті проаналізовано значення національного компоненту в змісті курсу англійської мови як чинника формування здібності до міжкультурної комунікації у студентів-філологів, визначено показники сформованості зазначеної якості та методи її формування в процесі навчання.

The significance of national component in the contents of English language course as a factor of intercultural communication skills formation is analyzed in the article; indexes of intercultural communication formation along with methods of its formation in the learning process are defined.

Парадигма міжкультурної комунікації в лінгводидактиці зумовлена, насамперед, гео економічною та геокультурною ситуацією, яка вимагає від сучасної людини уміння налагоджувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, будувати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів, націй.

Закономірно, що загальноцивілізаційні тенденції знайшли своє відображення у документах Ради Європи щодо навчання іноземних мов, де виділяють дві групи навичок та вмінь, які мають опанувати користувачі мови: міжкультурні та практичні [5].

Відтак, метою статті є виявити значення та роль національного компоненту як чинника формування здібності до міжкультурної комунікації у студентів-філологів у межах курсу з англійської мови.

Поставлене завдання спонукає до аналізу лінгводидактичних та методичних досліджень окресленої проблеми. Поняття «міжкультурна комунікація» розглядається вітчизняною наукою як сукупність специфічних процесів взаємодії партнерів по спілкуванню, які є представниками різних лінгвоетнокультурних спільнот (Л. Барна, Л. Веденіна, Л. Голованчук, В. Сафонова, П. Сисоєва, Н. Складенко, І. Халєєва та ін.)

У процесі навчання іноземних мов формування здібностей до міжкультурної комунікації здійснюється двома взаємопов'язаними способами: через засвоєння іншомовного коду (розвиток мовленнєвого досвіду), що виступає змістом *комунікативної компетентності*; та за рахунок розвитку культурного досвіду (ставлення до себе та оточення, знання іншомовних звичаїв, звичок, норм соціальної поведінки), що складає